

bedömningar – av exempelvis ett argument eller av en slutledning – måste vara fritt valda. Johansson tycks tro det. Men det kan inte gärna stämma. En förnuftig bedömning är inte ”fri”. Man kan inte välja bedömning hur som helst, hipp som happ. Man har egentligen inget val alls. Bedömningen ska ju vara korrekt eller med andra ord förnuftig.

Att en bedömning, eller någon annan mental akt, är *orsakad* av något – t.ex. av händelser i hjärnan eller av andra uppfattningar som personen i fråga har – är för övrigt fullt förenligt med att dess *innehåll* hänger ihop med innehållet i personens övriga uppfattningar på ett förnuftigt sätt, och att det därmed uppfyller rimliga krav på att vara trovärdigt.

Lars Bergström

Frågvisare: Människans viktigaste verktyg

Nicklas Berild Lundblad och Fredrik Stjernberg

Volante 2021. 368 s. ISBN 978-91-7965-148-0

Är frågor försummade inom filosofi och forskning? Författarna till *Frågvisare* menar att så är fallet. Men de hävdar förstås inte att vetenskap och filosofi försummat att ta sig an frågor och försöka besvara dem. Det är ju uppenbarligen vad dessa verksamheter rent allmänt ägnar sig åt. Vad författarna efterlyser är ett större intresse för frågandet självt och för frågan som fenomen.

Boken är populärvetenskaplig, även om den också driver vissa teser, som den just nämnda. Men den går inte att placera i något särskilt ämne eller fack. Tvärtom spänner den över ett mycket stort antal ämnen sammanknutna genom frågandets roll i dem – evolutionsbiologi, psykologi, skönlitteratur, medicinhistoria, journalistik, juridik, politik, vetenskapsteori, filosofi, organisationsteori och ledarskap, samt internet och sökmotorer, för att nämna några av de mest framträdande av vilka de flesta också ägnas separata kapitel. Man kunde säga att intet mänskligt är boken främmande. Som författarna framhåller är frågandet något som ”genomsyrar allt vi gör” (s. 50).

Eftersom bokens organiserande princip är att fokusera på frågors roll i olika domäner, kunde den därmed likaväl ha varit betydligt längre, eller kanske något kortare, än den är. Den är välskriven, ofta underhållande, och presenterar många intressanta rön, skeenden och fenomen; men frågandets allestädesnärvaro i mänskligt liv ger den kanske en något godtyck-

lig prägel. Jag skall i det följande främst uppehålla mig vid den filosofiskt intressanta frågan om vad frågor är, samt om vilka som kan ställa dem.

En annan tes i boken är att frågandet inte bara är något som går igen i allt människor gör, utan att det också är *specifikt* mänskligt, både som biologiskt grundad egenskap och som förutsättning för och produkt av mänsklig kultur. Bara människor frågar. Detta kanske kan förefalla självklart, eftersom frågor tycks förutsätta språk och språkförmåga som (till skillnad från signalering och icke-kompositionell teckenanvändning) tycks vara specifikt mänskliga.

Författarna avvisar emellertid tidigt tanken att frågande förutsätter språk (s. 32): man kan ställa frågan om det är fritt att gå över gatan genom att snabbt titta åt höger och vänster innan man korsar den. Lika svårt är det att ringa in sådana frågor som *är* språkligt formulerade genom till exempel en speciell syntaktisk form. Föga förvånande finner Stjernberg och Lundblad att det är svårt att ge en tillfredsställande deskriptiv definition av vad en fråga är; detsamma gäller ju de flesta av våra begrepp. De avvisar också försök att analysera frågor i termer av antingen deskriptiva påståenden eller befallningar (s. 26). I stället föreslår de att frågor utmärks av en viss funktion: de fungerar som "en sorts bön om ytterligare information från något håll" (s. 32) – antingen från frågaren själv, från andra människor, eller från världen i övrigt.

Kan inte andra varelser också rikta en sådan bön, åtminstone till världen i stort? Möjligen läser jag in för mycket här, men författarna verkar tänka sig att frågandets funktion är att stilla en specifikt *mänsklig* nyfikenhet: "Det som intresserar oss här är just frågandet som ett genuint uttryck för mänsklig nyfikenhet ..." (s. 30). Kanske finns det en risk att denna avgränsning, trots frågandets oberoende av språklig dräkt, i praktiken gör det till en stipulation att fenomenet är specifikt mänskligt. Utan avgränsningen till mänsklig nyfikenhet är det inte helt klart varför icke-språkligt men icke-mänskligt beteende ämnat att inhämta information skulle falla utanför den ganska vida klass av aktiviteter som författarna är beredda att räkna som frågeställande.

Vetenskapen – "det systematiska frågandet" (s. 183) – ägnas ett helt kapitel. Här framhålls, pedagogiskt och rimligt, att hypotesprövning fruktbart kan ses som ett ställande av frågor, ofta till naturen. Men även varseblivning sägs, på s. 19 och också helt rimligt, förutsätta frågor: "Naken varseblivning, utan bakomliggande frågor, är mest en laboratoriefantasi." Här är det kanske värt att framhålla att perception enligt teorier som s.k. *predictive processing* ("prediktiv kodning") helt enkelt är

en sorts ständigt pågående hypotesprövning, där en färdig modell eller hypotes om omgivningen hela tiden testas och uppdateras. Men om varseblivning i allmänhet fordrar frågor kan frågandet knappast vara ett mänskligt prerogativ.

En viktigare tes i boken är dock att just mänsklig nyfikenhet faktiskt är av ett särskilt slag. Människor föds tidigt i utvecklingen och kräver som bebisar lång omvårdnad och flera vårdnadshavare; det stora beroendet av andra gör vår socialitet speciell genom att kräva en hög grad av berättigad tillit; detta möjliggör i sin tur reliabel informationsinhämtning via frågor. Som *stage-setting* och *raison d'être* för en bok om frågor fann jag dessa avsnitt, i kapitel 2, både intressanta och i stort sett övertygande.

Mindre övertygad blev jag av en annan, aningen kuriös tes i slutet av samma kapitel: att "den sista frågan ställs av den sista människan" (s. 61). Om förmågan att ställa frågor verkligen, som boken tidigare argumenterat för, är ett slags evolutionär superkraft, förefaller detta mindre sannolikt (såvida inte däggdjuren och kanske AI utplånas genom en snabb katastrof, förstås, men det är inte vad författarna har i åtanke här). Kommer inte våra efterföljare också att använda denna kraft, även om de kanske inte är våra artfränder?

Jag bör framhålla att denna idé spelar en mer undanskymd roll. Författarna framför den så att säga i andra hand, från en intervju med den georgiske musiketnologen Joseph Jordania, vars arbete inspirerat boken, och som en reell möjlighet snarare än som förutsägelse. Men den är i linje med den tidigare tesen om frågandet som unikt mänskligt. Som stöd för tanken anförs att det som "utvecklats genom evolution också kan tillbakabildas – och det som utvecklas i kulturen kan tillbakabildas överraskande snabbt" (s. 61). Och som stöd för risken för en sådan kulturell tillbakabildning: "En kultur som långsamt förlorar intresse för frågorna och fastnar i alternativa fakta, låsta positioner och polarisering kommer kanske till slut att förlora sin förmåga att fråga sig ur den återvändsgränden. Och vad blir vi då?" (s. 61). Inte längre människor, måste väl det retoriskt underförstådda svaret lyda.

Om superkraften förtas av en kulturell miljö präglad av de styggelser citatet nämner måste den emellertid bestå i något mer avgränsat och förfinat än det mycket breda frågebegrepp boken tidigare opererat med. Med det för boken dominerande bredare begreppet om frågor måste man väl medge att även nättroll ställer frågor (ibland gör de bara det!). Också Trump-supportrar tar hand om spädbarn. Här tycks alltså författarna växla begrepp.

Av utrymmesskäl måste jag avstå från att diskutera de många intressanta – men ibland, som antytts, kanske litet godtyckliga – nedslag boken gör i olika områden där frågor är viktiga. Bland dem fann jag kapitlet om makt och frågor särskilt intressant: frågeställande är både en ojämnt fördelad form av maktutövning och ett viktigt korrektiv till maktfullkomlighet och maktmissbruk. Att stå inför en fråga är en form av utsatthet – inte minst för en politiker som utfrågas av en skicklig och påläst journalist – och att inför en relevant fråga stå svarslös kan få svåra konsekvenser (boken nämner Bosse Ringholms famösa svar på frågan om varför Inga-Britt Ahlenius slutat som generaldirektör; ett annat exempel på politisk svarslöhet sedan boken utkom är den spridda intervjun med kommunstyrelsen i Norrtäljes vice ordförande i oktober i fjol). Här finns också en intressant översikt över kapprustningen mellan journalistik och medieträning. Att de tillfällen där den senare faktiskt förlorar mot den förra är så slående – och få – är väl både talande och nedslående.

Mot slutet av boken tecknas en bild av hur det författarna kallar frågerummet – begreppet definieras inte men syftar, tror jag, ungefär på mängden av frågor som är möjliga att ställa – har expanderat enormt från frågandets barndom i en krets omgivande människor, via bibliotekets sökreger fram till internet och sökmaskinerna (Lundblad har tidigare verkat som hög chef på Google).

Även här framförs filosofiskt intressanta teser, främst att den gigantiska informationsmängd som möjliggör ett gigantiskt frågerum samtidigt hotar att göra det obrukbart, eftersom de sanna svaren blir svåra att urskilja. Detta jämförs med Borges välkända novell om Babels bibliotek, där varje möjlig sekvens av 22 bokstäver, två skiljetecken och mellanslag återfinns som inbundna böcker av en given längd. Biblioteket är alltså väldigt (men inte oändligt, som Stjernberg och Lundblad råkar säga på s. 256), och innehåller alla sanningar (som kan uttryckas med dessa tecken), en astronomisk mängd nonsens och – avgörande för analogin med internet – en mängd i varierande grad falska versioner av allt som kan beskrivas:

Frågan förutsätter att det finns ett svar, och att detta svar har ett värde.

I Babels bibliotek förlorar frågorna helt sitt värde, eftersom det inte går att skilja de sanna svaren från de falska. I ett oändligt frågerum går det inte att ställa frågor alls! (s. 257)

Att en fråga förutsätter att det finns ett svar, som dessutom är värdefullt, är förstas sant rent pragmatiskt. Men för att hänga ihop med resten av

citaten tror jag tesen måste förstås som mer ambitiös: för att det alls skall gå att ställa en fråga måste den ha ett värdefullt svar (som dessutom går att finna i bruset). Annars finns frågan inte ens. Det är en intressant tes, men den är inte uppenbart sann, och tyvärr erbjuder författarna såvitt jag kunnat se inte några argument för den. Dessutom kastar ju slutklämmen tvivel över min ovan föreslagna tolkning av vad uttrycket ”frågerum” egentligen betyder (med min tolkning borde det ju tvärtom gå att ställa varje möjlig fråga i ett oändligt frågerum). Men om uttrycket inte handlar om vilka slags frågor som går att ställa så måste jag erkänna att begreppet förblir oklart för mig.

Mer intressant här är förstås den underliggande tanken att vi står alltmer hjälplösa inför en växande mängd skit (för att anknyta till Harry Frankfurts *bullshit*-begrepp, som också diskuteras i boken), rena lögner och – ett tema som boken snuddar vid men som sedan den utkom blivit akut – texter, bilder och videor utan mänskligt ursprung alls. Här hade en återknytning till bokens tidigare diskussioner om tillitens betydelse för frågandets funktionalitet – liksom till relationen mellan makt, politik och frågor – varit välkommen.

Sammantaget är detta en ofta underhållande och tänkvärd bok riktad till en bildad allmänpublik. Den innehåller också filosofiska frågor som inte alltid behandlas helt fullödigt – vilket inte heller varit dess ambition. Och som en artikel i *Metaphilosophy* i fjol antyder kan det kanske vara värdefullt, i vissa fall, att helt enkelt ställa en fråga.

Sören Häggqvist

Vårt enda liv: Sekulär tro och andlig frihet

Martin Hägglund. Översättning Andreas Vesterlund

Volante 2020. 489 s. ISBN 978-91-7965-001-8

Martin Hägglund, litteraturvetare vid Yaleuniversitet, ansluter sig i *Vårt enda liv: Sekulär tro och andlig frihet*, till de tänkare som John Martin Fischer har kallat för ”Immortality Curmudgeons” (ung. ”odödlighets-surpupper”), alltså tänkare som menar att det inte vore bra att leva ett oändligt liv. Boken försvarar uppfattningen att vår existens ändlighet är en essentiell del av vad som gör den värdefull. En oändlig existens, såsom föreställt i världsreligionernas läror om ett tillstånd av evig salighet, är inte eftersträfvansvärd. Argumenten för denna tes presenteras i bokens första del, i dialog med filosofer och författare som Kierkegaard,